

Πιάτα του «Κεραμεικού» σε «νεοαρχαϊκό» ρυθμό τής δεκαετίας του '50. Παραστάσεις λιονταριού και ελαφιού.
Κανάτι του «Κεραμεικού» τής δεκαετίας του '30. Παράσταση πάπιου. (φωτ. Ι. Σημηριώτης).

Ο Νεοαρχαϊκός ρυθμός στην ελληνική κεραμεική καί τά κεραμουργήματα του Κεραμεικού στά χρόνια 1930-1940

Μέ τή Μικρασιατική καταστροφή καί τή «ρωμιούσση» τυλιγμένη στίς φλόγες ή νέα Έλλάδα μόλις στήν τρίτη δεκαετία του αιώνα μας άποκτά νέα «όραση» τών πραγμάτων. Άκόμα ένα βαρύ τίμημα, πού ήταν γραφτό νά πληρώσει ό ελληνικός λαός γιά νά ανακαλύψει καί πάλι τήν έθνική του «συνείδηση» στήν τέχνη, συνέχεια τής μεγάλης του παράδοσης. Πραγματικά, ενώ τά 400 χρόνια τής υποδούλωσης του διακόπτουν βίαια τούς δεσμούς μέ τό Βυζάντιο, δεσμούς πού κατά κάποιο τρόπο όμως τούς βρίσκουμε σπερματικά στή μεταβυζαντινή φορητή εικόνα, τήν τοιχογραφία καί τή λαϊκή τέχνη, ή παράδοση αύτή περιέργως διακόπτεται καί πάλι μόλις τό ελληνικό έθνος άποκτά τήν ανεξαρτησία του καί ή άνασούσταση του ελληνικού κράτους είναι πιά πραγματικότητα. Τό ελεύθερο ελληνικό κράτος αντί νά «βλέπει» ελληνικά, φραγκοκρατείται καί, γιά έναν αιώνα ακόμα, προσπαθει άπεγνωσμένα καί δουλικά νά αντιγράψει καί νά «έκ-συγχρονισθει» μέ τούς ξενόφερτους ρυθμούς του 18ου καί 19ου αί., χωρίς νά υπάρχει κανένα συνδεδεικός κρίκος καί μοχλός μέ τά ευρωπαϊκά αύτά ρεύματα.

Νίκου Γρηγοράκη

Μέλος τής Ένώσεως Έλλήνων Κριτικών καί Ιστορικών τής Τέχνης

Πρός το τέλος της δεκαετίας του '30, παρουσιάζεται μια άνθιση στον κοινωνικό-πνευματικό τομέα, με την είσοδο νέου ανθρώπινου δυναμικού, που δεν είναι παρά ο ελληνισμός των πόλεων της Μικράς Ασίας, που μοιλιάζει με νέο αίμα τον πληθυσμό της μητέρας-Ελλάδας συντελώντας σε μια ανακατάταξη των αισθητικών αξιών, ανακατάταξη που η έκφρασή της συμπυκνώνεται στη φράση «επιστροφή στις ρίζες» και προαναγγέλλει την ανάθεωρηση της οπτικής γνώσης που είχε επιβάλει η θραυροκρατία μέσα από τον κλασικισμό και τον ρομαντισμό.

Στό κατώφλι της τέταρτης δεκαετίας του αιώνα μας καλλιτέχνες, όπως ο Παρθένος στη ζωγραφική, ο Κόντογλου στη βυζαντινή τέχνη, ο Πικιώνης στην αρχιτεκτονική, ο Πολίτης και η Χατζημιχάλη στη λαογραφία, θέτουν τις βάσεις δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις μιας νέας «εθνικής ταυτότητας», που δεν στηρίζεται στον ξενόφερτο ακαδημαϊσμό, αλλά σε μια «ελληνικότητα», «ελληνικότητα» που είδαν και εξέφρασαν οι λόγιοι και οι καλλιτέχνες της γενιάς του '30 στα χρόνια της πρώτης ελληνικής δημοκρατίας 1924 - 1935.

Η έπιταγή «επιστροφή στην παράδοση και τις ρίζες» με πρότυπα τον Άλεξ. Παπαδιαμάντη και τον Μακρυγιάννη στον πεζό λόγο, τον Θεόφιλο Χατζημιχάλη και τον Παναγιώτη Ζωγράφο στη ζωγραφική, τον Παλαμά και τον Σικελιανό στην ποίηση, δεν μπορεί, φυσικά, ν' άφησει αδιάφορη και τη μεγαλύτερη μονάδα της νεοελληνικής κεραμικής στον τόπο μας, τον Κεραμεικό.

Η « Α.Ε. ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ» ιδρύθηκε από Ν. Φάληρο το 1909. Μετά από μια μικρή διακοπή κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων λόγω έλ-

λείψως έργατικών χεριών, άποφασίζε-ι, πέρα από τη βιομηχανική παραγωγή, νά ασχοληθεί και με χειροποίητα καλλιτεχνικά κεραμικά. Οι συνθήκες για κάτι τέτοιο στην τρίτη δεκαετία του αιώνα μας είναι ευνοϊκές από την προσφορά νέου έμψυχου υλικού - κεραμίστες και άγγειοπλάστες - πρόσφυγες από τη Μικρά Άσία. Η «Α.Ε. ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ» προσλαμβάνει τον σπουδασμένο στο Παρίσι Πάνο Βαλασαμάκη και τον αναθέτει τη δημιουργία και την καλλιτεχνική διεύθυνση του τμήματος στην περίοδο 1930 - 1942.

Έτσι, η ομάδα των καλλιτεχνών του Κεραμεικού, με έπικεφαλή τον μεγάλο Έλληνα κεραμίστα Βαλασαμάκη και ένα έπιτελείο από τους άξιόλογους καλλιτέχνες Μ. Έλστερν, Μ. Μαρτζουθάνη, Ι. Σιμονάκη, καθώς και μια πλειάδα από άλλους επώνυμους και άνωνυμους κεραμίστες, δημιουργεί στο καλλιτεχνικό έργοσάτηρι του Κεραμεικού αυτά τα χρόνια, μια σειρά από κεραμικά που στηρίζονται σε τρεις κυρίως ρυθμούς και είναι άσφαλώς έμπνευσμένα από τα νάματα της γενιάς του '30. Οι ρυθμοί αυτοί είναι α) ο Νεοαρχαϊκός, β) ο Βυζαντινό - ανατολικός και γ) ο Λαϊκός (με προτίμηση σε Σκυριανά, Ροδίτικα, Κρητικά και Αιγαϊκά μοτίβα). Μέσα από τα κεραμικά αυτά, λοιπόν, περνάει η παράδοση της αρχαιότητας, του Βυζαντίου και της λαϊκής τέχνης.

Άπό τη σειρά σε Νεοαρχαϊκό ρυθμό μεγάλο μέρος της παραγωγής κάλυπταν κεραμικά χρήσεως και διακοσμητικά με παραστάσεις της Μινωικής, Ροδίτικης, Κυκλαδικής και Κλασικής περιόδου. Η σχεδίαση και η άντιγραφή των σπάνιων και άριστοαιουργματικών προτύπων της αρχαίας ελληνικής τέχνης όφειλόνται στον έπιδέξιο καλλιτέχνη και άξι-

θάυμαστο μικρογράφο κεραμίστα Ίωάννη Σιμονάκη. Ο άρμενικής καταγωγής καλλιτέχνης (Συμεών Σιμονακίαν) έρχεται στην Ελλάδα από τη Μικρασία μετά το 1922 και προσλαμβάνεται στον «ΚΕΡΑΜΕΙΚΟ». Η ικανότητά του στη μικρογραφική άναπαράσταση των θεμάτων του τον ξεχωρίζει από τους άλλους συμπατριώτες του, Μικρασιώτες και Άρμενίους, άρκετά από τους όποιους όοιλευαν στην ίδια μονάδα. Η Διεύθυνση του Κεραμεικού (Άντώνης Δαρρίος) του αναθέτει να άντιγράψει τα μεγάλα έργα και άναπαράσεις της αρχαίας ελληνικής τέχνης που θρίσκονταν σε διάφορα έλληνικά και ξένα Μουσεία. Έτσι, ο Σιμονάκης ταξιδεύει στα μεγάλα έλληνικά και ξένα Μουσεία και με ειδική άδεια άντιγράφει παραστάσεις από σπάνια άρχαιοελληνικά καλλιτεχνήματα. Οι αρχαίες παραστάσεις και τα άρχαιοελληνικά μοτίβα μεταφέρονται με τον τρόπο αυτό σε διακοσμητικά πιάτα τούχου ή σε διακοσμητικά άγγεια, άντιγραφα από τα έργα μεγάλων αρχώνων Έλλήνων άγγειοπλάστων και καλλιτεχνών, όπως του Έσχρια, του Βρύγιου, του Παμφίλου, του Εύθυξια, του Άντικηδου, του Άμάσιου κ.ά., ή προορίζονται να διακοσμούν διάφορα κεραμοιουργήματα χρήσεως, όπως πλακάκια, κουφετιέρες, γλυκοδοχεία, σταχτοδοχεία, καλύμματα για γλάστρες, άνθοδοχεία κ.ά.

Μέσα από τα κεραμοιουργήματα αυτά του «ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ», δηλαδή μέσα από την «άναβίωση» σκηνών της αρχαίας ελληνικής κεραμοιουργίας, δημιουργήθηκε αυτό που όνομάζω νεοαρχαϊκό ρυθμό στην κεραμική. Παράλληλα, ο Π. Βαλασαμάκης και οι άλλοι συνεργάτες του μας δίνουν κεραμοιουργήματα, τη διακόσμηση των όποιων έμπνεόνται από την έλ-

Ύπογραφές των κεραμιστών (Π. Βαλασαμάκη και Ί. Σιμονάκη) και τό σήμα του «Κεραμεικού» σε άριθμημένο πιάτο. (φωτ. του συγγραφέα).

1935 - 36 Τό έργαστήρι του «Κεραμικού» στό βάθος όρθιος ό Σιμονάκης μέ κοστούμι. Στό πίσω τραπέζι, φάσος, ό Βαλασμάκης. Στό μπροστινό τραπέζι φάσος άριστερά ό Έλστερν, δίπλα του δεξιά ό Χρηστίδης, δεξιά του κοιτάζει τό φακό ή Άναστασιάδου. (φωτ. άρχιείου Ν. Γρηγοράκη)

ληνική λαϊκή παράδοση — σκηνές τής ύπαιθρου, σχέδια από σκυριανά κεντήματα κ.ά. — καθώς και από βυζαντινο-ανατολικά μοτίβα. Η παραγωγή των έργων αυτών συνεχίστηκε ως τό 1942, πού τά γερμανικά στρατεύματα κατοχής έπέταξαν τό εργοστάσιο διακόποντας έτσι τή λειτουργία του, καταστρέφοντας τό μεγαλύτερο μέρος τής παραγωγής του και μετατρέποντας τους χώρους του σέ άποθήκες γιά τίς ανάγκες τής γερμανικής άεροπορίας. Έδώ θάβηλα ν' αναφερθώ και σέ δύο άλλες αξιόλογες κεραμικές μονάδες πού λειτουργήσαν προπολεμικά και μάς άφησαν κεραμοεργήματα έμπνευσμένα από τήν έλληνική κεραμική παράδοση, τήν «Κιουτάχεια» στό Ν. Φάληρο (1922), πού επανδρώνεται μέ Έλληνες κεραμίστες τής Μ. Άσίας και μάς προσφέρει κεραμικά σέ τύπους τής Άνατολής (Κιουτάχεια, κ.ά.), και τόν 'Ικαρο» πού ίδρύεται τό 1929 στό Ρόδο και μάς δίνει κεραμοεργήματα έμπνευσμένα από τήν πλούσια ροδίτικη παράδοση.

Μετά τό τέλος του πολέμου, από τό 1946, τό εργοστάσιο του «ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ» άρχίζει και πάλι νά λειτουργεί, και συνεχίζει τήν παραγωγή του στή δεκαετία του '50 μέ έντατικό ρυθμό, γιά νά προλάβει τόν χαμένο χρόνο. Άπό τό 1948 ως τό 1953 τή γενική διεύθυνση του «ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ» αναλαμβάνει ό Ρένος Α. Δαρρίνος πού θέλει νά δώσει μία νέα ώθηση στή γλυπτική κεραμική και γενικότερα στό καλλιτεχνικό τμήμα. Έτσι, από τό καλλιτεχνικό έργαστήρι παρελαύνουν άρκετο καλλιτέχνες άγνωστοί τότε, γνωστοί σήμερα, όπως ό Καθηγητής τής Σχολής Καλών Τεχνών Δημήτρης Κοκκινίδης, ό ζωγράφος Δημήτρης Βακάλης, Ηλίας Φέρτης κ.ά., και ό ύψηλτος Βαγγέλης Μουστάκας, Θύμιος Πανουριάς, άργότερα ό Μιχάλης Κάσσης κ.ά. Παρ' όλα αυτά, ό «ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ» δέν μπόρεσε ποτέ νά επανακτήσει τή χαμένη αίγλη, μέ αποτέλεσμα νά κλείσει μερικά χρόνια άργότερα όριστικά. Ένω κρίνω σκόπιμο νά αναφερθώ όνομαστικά σέ έναν άριθμό κεραμιστών - όσους μπόρεσα νά συγ-

κεντρώσω — πού ύπηρετήσαν στό καλλιτεχνικό έργαστήρι του Κεραμικού προπολεμικά, αλλά και μετά τόν πόλεμο. Η σταχυολόγηση έγινε από πληροφορίες συναδέλφων τους, αλλά κυρίως από τά όνόματα πού συνάντησα γραμμένα πάνω στά κεραμοεργήματα κατά τή διάρκεια τής έρευνάς μου. Καλλιτέχνες μέ ξένη καταγωγή και ύπηκοότητα κατά τήν προπολεμική περίοδο είναι οι: Μ. Μαρτζουβάνης, Μ. Latry, Dunckel, Ilynn, Platon, Μ. Peters, Άτίλιο Ντεπιάν (ιταλική καταγωγή), έκανε κυρίως κεραμικά ανάγλυφα - relief κ.ά. Προπολεμικά επίσης τό εργαστήρι του Κεραμικού άπασχολούσε ασράντα (40) περίπου μαθητεύοντες κεραμίστες και κεραμιστριές υπό τήν διδασκαλία του γνωστού, γερμανικής καταγωγής, κεραμίστα Max Hellstern. Μαθητές του Έλστερν ύπήρξαν οι γνωστοί κεραμιστές Χρηστίδης, Θεολόγος Π. Καλλιγέρης, Κ. Παπαεργίου (1938), Ζωή Άναστασιάδου (1935), Νίκη Γεωργακοπούλου (1938), Ίρα Τριανταφυλλίδη. (Οί χρονολογίες μετά τά όνόματα δηλώ-

vonu τό χρόνο κατασκευής του κεραμουργήματος στο οποίο βρέθηκε ή ύπογραφη του κεραμίστα). Ο «ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ» συμμετέχει με κεραμουργήματα ομάδας καλλιτεχνών του στήν Α' Πανελλήνια Έκθεση του Ζαπτείου το 1938.

Μετά τόν πόλεμο όνόματα καλλιτεχνών που συναντάμε σέ κεραμουργήματα του Κεραμεικού είναι, τής Δημαρχοπούλου, του Π. Θ., του Ι. Ρουμειλιώτη (1954), Ν. Βούλγαρη (1956), Μανέλου (1955), τής Καίτης Τρέμπελα και του Άνδρέα Κακινίδη (άργότερα σπούδασε κεραμική στήν Α.Σ.Κ.Τ. στο έργοστηρί του Γ. Γεωργιάδη), και πολλών άλλων φυσικά που μού διαφεύγουν.

Ένα μεγάλο μέρος τής παραγωγής των έργων τής δεκαετίας του '30 σώθηκε χάρη στήν αποτύπωση που έκανε ο επίδεξις μικρογράφος - διακοσμητής Σιμονάκης, που πέθανε πριν από χρόνια άγνωστος στο εύρύ κοινό. Η αποτύπωση αυτή περιλαμβάνει 159 δείγματα κεραμικής δημιουργίας (1930 - 1942) σέ μικρογραφίες, άποδοσμένα ζωγραφικά μέ τήν τεχνική τής ύδατογραφίας, τά όποια πέρα από τήν αισθητική άπό-

λαυση άποκτούν ιδιαίτερη ιστορική σημασία, γιατί διασώζουν μιά καλλιτεχνική περίοδο παραγωγής — τή σημαντικότερη — ένός από τά πρώτα προπολεμικά καλλιτεχνικά έργα στήρια που υπηρέτησαν τήν καλλιτεχνική κεραμική στή χώρα μας (βλ. και Ν. Γρηγοράκη, «Νεοελληνικά Κεραμουργήματα καλλιτεχνών του Κεραμεικού...», 1980).

Τά καλλιτεχνικά κεραμουργήματα τής περιόδου αυτής, διακοσμημένα μέ τό «τριπτυχο τής ρωμοσύνης», αρχαιότητα - Βυζάντιο - λαϊκή παράδοση, άποκτούν άλλη βαρύτητα βλέποντάς τα σήμερα: τά έργα αυτά υπηρέτησαν τή μεγάλη ιδέα τής εποχής τους, τήν «έπιστροφή στήν παράδοση» και δέν υπήρξαν δουλικά αντίγραφα και κατασκευάσματα για τουριστική έκμετάλλευση, όπως άρκετοί έπικριτές τους ισχυρίστηκαν κατατάσσοντάς τα βιαστικά και άθεσάνιστα και ξεχνώντας ότι τήν εποχή του '30 δέν υπήρχε τουρισμός στήν Ελλάδα. Είναι γεγονός ότι κατά τή δεύτερη μεταπολεμική περίοδο ο Κεραμεικός αντίγραφε τήν πρώτη του περίοδο και άρχίζει ο έκπεσμός του λόγω άδυναμίας προσαρμογής

στά νέα δεδομένα. Οι περισσότεροι, λοιπόν, όταν μιλούν για τόν Κεραμεικό συγχέουν τήν πρώτη μέ τή δεύτερη περίοδο.

Βέβαια, ή ένθάρρυνση μιάς τέτοιας παραγωγής στή δεκαετία του '30 δέν ξεκινούσε από ιδεολογικούς και μόνο σκοπούς, αλλά απέβλεπε φυσικά και σέ οικονομικούς στόχους, και ένα μεγάλο μέρος τής κατανάλωσης τής είχε για προορισμό τά μεγάλα κέντρα Έλληνισμού εκτός Έλλάδος, όπως ή Άμερική, ο Καναδάς, ή Αυστραλία κ.ά.

Σήμερα, ή Κεραμική αυτή μονάδα δέν λειτουργεί. «Λειτουργεί», όμως, ή μικρή παράσταση του «ταύρου», τό μικρό σήμα και έμβλημα του Κεραμεικού που συναντάς σέ κάθε κεραμεικό τής εποχής εκείνης, για να μάς θυμίζει πώς από τή χώρα στήν όποία ήκμασε ο κεραμικός τροχός και ή όποία έχει να επιδείξει έξαισια δείγματα άγγειογραφίας, όπως του Δουρι, του Διφυλλου κ.ά., δέν άπουσιάζει μόνον ή παράδοση και ή όμορφιά τής ελληνικής κεραμικής, αλλά και αυτή ακόμη ή κεραμική τέχνη...

Ύδατογραφίες του Σιμονάκη που προορίζονταν να διακοσμούν πιάτα τοίχου. Αντιγραφή αρχαίων άγγεϊών κ.ά. (φωτ. του συγγραφέα).

Βιβλιογραφία

1. Γ. ΓΟΥΡΓΙΩΤΗΣ, «Μεταβυζαντινά Sgraffiti», Ζυγός, τ. 19, 1976.
— «Πρώιμα μεταβυζαντινά κεραμικά», Αρχαιολογία, τευχ. 1, 1981.
2. Ν. ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ, Νεοελληνικά κεραμουργήματα καλλιτεχνιών του Κεραμεικού..., 1980.
— Το Άκροκέραιο και άλλα Νεοκλασικά Κεραμουργήματα, 1981.
— «Κλασικά και Νεοκλασικά Άκροκέραια», Αρχαιολογία, τευχ. 4, 1982.
3. Μ. ΔΑΝΟΣ, «Η Τέχνη της Κεραμικής», έκδ. Ε.Ο.Ε.Χ., 1979.
4. Κ. ΔΑΡΡΙΓΙΟΣ, «Πανελλήνια Καλλιτεχνική Έκθεση», Αλιάνος, 1949.
5. ΑΓΓ. ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑΣ, «Στά χρόνια της Παραδοσιακής Κεραμικής των χρόνων της Τουρκοκρατίας», Ζυγός, τ. 26, 1976.
6. Β. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Νεοελληνική Χειροτεχνία» (Κεραμική σελ. 80 - 123), έκδ. Εθν. Τραπεζας της Ελλάδος, 1969.
7. Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ, «Λαϊκές επιγραφές στην ελληνική κεραμική», Ζυγός, 1957.
8. Γ. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Η όμορφιά των Κεραμεικών», Ζυγός, τ. 3, 1973.
9. Δ. ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Νεοελληνική Λαϊκή Τέχνη, 1928.
10. ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Ιστορία της αρχαίας ελληνικής τέχνης, 1928.
11. Α. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΟΥ, «Μορφές της μεταβυζαντινής κεραμικής», Αρχαιολογία, τευχ. 4, 1982.

12. Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, «Κεραμουργήματα με ελληνικές επιγραφές», Ζυγός, 1957.
13. ΑΓΓ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, L' Art Populaire Grec., Céramique, 1937.

The Neo-archaic Style in Modern Greek Ceramics and the Ceramics of Kerameikos during 1930-1940

Since 1909, the year of its foundation, the «Kerameikos S.A.», located in Neo Phaliro, was determined to produce not only industrial items but also handmade artistic ceramics. The conditions for such a project were favourable during the third decade of the century due to the number of available, capable ceramists and potters who fled from Asia Minor as refugees. The «Kerameikos S.A.» employed the Paris educated Panos Valsamakis who was responsible for the creation and artistic direction of the department during 1930-1942. Thus, the group of «Kerameikos» artists

created a series of ceramics belonging mainly to three styles and undoubtedly inspired by the inhibitions of the generation of the '30s. These styles are the neo-archaic, the byzantine-eastern and the folk (with a preference for motives from the islands of Skyros and Crete and those of the Aegean Sea). Consequently, through these ceramics the tradition of the ancient, the Byzantine and the folk art is continued and expressed.

The great number of items of the neo-archaic style were ceramics of everyday use as well as decorative objects embellished with representations from the Minoan, Rhodian, Cycladic and Classical repertoire. Responsible for the copying of ancient Greek prototypes is the artist Ioannis Simonakis. Thus, what we define as the neo-archaic style in ceramics, was created through these artistic products of «Kerameikos» that «revived» decorative scenes and motives of ancient Greek pottery.

Soon after the end of the war, i.e., 1946, the «Kerameikos» factory reopened and continued its production at full speed, especially in the 50s. From 1948 to 1953 quite many, then unknown though today famous, artists were occasionally engaged in the artistic work-shop of «Kerameikos» such as the Professor in the School of Fine Arts Kokkinnidis, the painters Vakkalis and Pherlis, the sculptors Moustakas, Panourgias, Kassiss and others.